

Johan Snoek bekent gereformeerde kleur

door A. A. Spijkerboer

Johan M. Snoek, nu gereformeerd emeritus-predikant, is in 1968 bekend geworden door de publikatie van zijn *Grey Book*. In dat boek gaat hij na welke houding de niet rooms-katholieke kerken in Europa ten tijde van Hitler tegenover het joodse volk hebben aangenomen. De bladzijden van het kerkgeschiedenisboek over die tijd zijn niet wit, en ook niet zwart, maar grijs.

In 1990 verscheen zijn ook goed gedocumenteerde boek over de Nederlandse kerken en de joden in 1940-1945. Ook in die jaren was niet alles goud wat er blonk, maar een beetje goud was er wél. Nu is er een nieuw boek van Snoek: zijn levensgeschiedenis – *Soms moet een mens kleur bekennen*, (uitg. Kok, Kampen, 283 blz., f 43,50) Hij was bezig zijn herinneringen voor kinderen en kleinkinderen te boek te stellen toen een uitgever daar lucht van kreeg. Die vroeg hem zijn verhaal voor een breed publiek toegankelijk te maken: Daar heeft die uitgever goed aan gedaan, want Snoek heeft heel wat te vertellen. In de eerste hoofdstukken lees je hoe zijn vroeg weduwe geworden moeder in de jaren '30 moest vechten voor zichzelf en haar drie kinderen. Gesteund door haar broers hield ze door een manufacturenzaak in Renkum te drijven het hoofd boven water.

Hazenpad

De toon van het boek verandert wanneer in mei 1940 de oorlog uitbreekt. Snoek fietste naar Utrecht om zich daar als vrijwilliger bij het Nederlandse leger te melden, maar dat liep op niets uit. Zijn broer en hij beginnen al in het begin van de bezetting tegen de Duitsers te ageren: ze steken een hoop hout in brand die bestemd is voor de aanleg van de snelweg Utrecht-Arnhem; als die weg niet tot stand kwam zouden de Duitsers het hazenpad niet kunnen kiezen.

Daden van meer betekenis volgen. In 1943 vorderden de Duitsers de kerkklokken om het metaal ervan te gebruiken voor hun oorlogsindustrie. Zo stonden de drie klokken van de hervormde kerk in Renkum aan de voet van de toren te wachten op transport. Snoek, zijn broer en zijn zuster werden onweerstaanbaar door die klokken aangetrokken: de kleinste was best op te til-

len. Op een donkere avond gingen ze erop uit en sleepten het ding naar het magazijn van hun moeder. Grote beroering in het dorp: de politie kwam met een speurhond in actie, het gerucht ging dat de Duitsers gijzelaars zouden neerschieten en de hervormde dominee bad in de kerk dat de klok toch maar terug mocht komen. Moeder Snoek vermoedde wel wat haar kinderen hadden uitgespookt en wees hun op hun verantwoordelijkheid. Toen de situatie onhoudbaar werd besloten ze de klok weer net zo stil terug te brengen als ze hem gehaald hadden. Snoek vertelt dat hij niet weet of de hervormde dominee de volgende zondag ook gedankt heeft voor de terugbezorgde klok.

Op den duur zit Snoek tot over zijn

In winter '44-'45 begint de Bijbel hem iets te doen

oren in het verzet; hij is betrokken bij hulp aan onderduikers. Ook dan is hij uiterst koelbloedig. Toen hij een onderduiker die zich ernstig misdroeg zei dat hij zijn gedrag moest verbeteren, begon deze hem te bedreigen: „Ik kan erg gevaarlijk voor je worden en zorgen dat je een toontje lager gaat zingen.“ Onmiddellijk antwoordde Snoek: „Het is waar dat je me kunt verraden, maar ik moet je wel waarschuwen, want mijn vrienden zouden je weten te vinden en je zou het niet overleven.“ De onderduiker begreep wat hem gezegd werd en hield zijn gemak.

In de loop van de oorlog vervreemde Snoek hoe langer hoe meer van zijn geloof: het zei hem niets meer. Maar in winter 1944 – '45 begint de Bijbel hem iets te doen en vindt hij aansluiting bij de belijdenis van de kerk. Mede door bij Jeugd en Evangelie opgedane ervaringen besluit hij na de oorlog theologie te gaan studeren. Een paar jaar is hij in Nederland predikant, maar dan wordt hij predikant van het Schotse ziekenhuis in Tiberias. Er volgen in Israël, waar Snoek zich inspant voor een beter begrip tussen christenen en joden, weer spannende jaren. Op grond van zijn in Israël opgedane ervaringen wordt hij in 1969 stafid van de Wereldraad van Kerken in

Genève, belast met de verhouding tussen de kerken en het joodse volk. Hij heeft dan veel te vertellen over door de wereldraad gelegde contacten en bijeengeroepen conferenties van joden en vooral christen-arabieren. Dat is allemaal ploegen op rotten en ook wie het niet eens zou zijn met de door Snoek gemaakte keuzen zal niet kunnen ontkennen dat hij volstrekt oprecht is: in 1973 weet hij kort na de Jom Kippoer-oorlog in Damascus twee neergeschoten en gevangen genomen Israëlsche piloten te spreken te krijgen en nieuws over hun welbevinden naar Israël over te brengen. Van 1980-1986 is Snoek dan nog predikant in twee verpleeghuizen in Rotterdam. Zelf ziet hij die periode als de beste van zijn leven.

Snoeks verteltrant is ingehouden, om niet te zeggen: droog. Over de bevrijding in mei 1945 vertelt hij dat zijn moeder en zijn zuster de geallieerde tanks over de Stationsstraat in Ede zagen rijden, noteert: „Het wás zo ver: we waren bevrijd“, en dan blijkt hij op pad te gaan om een fiets te halen die nog ergens verstopt was. Maar juist die ingehouden manier van vertellen geeft het boek een bijzondere spanning: de lezer verveelt zich geen ogenblik.

Het mooiste is dat uit Snoeks boek zo'n scherp beeld oprijst van het leven van de gereformeerde kerken in Nederland in het midden van onze eeuw. De gereformeerden leven dan in een van de buitenwereld afgesloten milieu, in dat milieu trekken ze rechte lijnen en gaan ze niet altijd zachtzinnig met elkaar om, maar ze stáán wel voor hun zaak en luchtfietsen is een sport die deze mensen niet kennen. Het meest ontroerend is de passage waarin Snoek zegt dat het eigenlijk onmogelijk is om volgens rechte lijnen te leven en – dat je daarvoor geen excuses moet bedenken.

Wie zijn kennis van het gereformeerde leven aan de boeken van Maarten 't Hart en Jan Wolkers ontleent zou er goed aan doen ook Snoeks herinneringen eens te lezen. Er waait sinds twintig jaar een wind van verandering door de gereformeerde kerken, maar het is wel te hopen dat er tenminste een paar gereformeerden van het kaliber van Johan M. Snoek blijven bestaan.

Johan M. Snoek, *Soms moet een mens kleur bekennen*, Kok, Kampen; 283 blz., f 43,50

Ds. Snoek bekennt kleur, onder meer over Israël

door drs. R.Th. de Boer

Toen ik de eerste keer naar Israël ging, was bij onze groep ook Corrie Snoek. Zij en haar man hadden jaren in Tiberias gewerkt bij het Schotse zendingziekenhuis. Haar man verzorgde daar de kerkdiensten als (syn.) gereformeerd predikant. In de jaren van hun verblijf in Israël ontstonden de plannen voor Nes Ammim. Bij mijn eerste bezoek aan Israël verbleven we daar een week en ik herinner me nog goed de discussies die we er hadden. Tegen deze achtergrond heb ik met plezier de dagboeknotities van ds. Johan Snoek gelezen. Hij beschrijft daarin niet alleen de jaren in Israël, maar ook zijn werk bij de Wereldraad en de perioden dat hij predikant in Nederland was. Maar hij begint zijn levensgeschiedenis gewoon bij zijn jeugd.

Zijn vader was vrij jong overleden en zijn moeder slaagde erin een winkel te beginnen in textiel. Daar heeft Johan ook een aantal jaren gewerkt, totdat hij voor dominee ging studeren in Amsterdam. Dat ging niet zomaar. In de oorlog moest het gezin uit Renkum geëvacueerd worden. Bovendien waren Johan en zijn broer Wim actief in het verzet. Zijn band met de kerk was in die tijd niet sterk, ook door de houding van kerkmensen in de oorlog. Toch werd hij door het evangelie gegrepen en hij verlangde ernaar daarmee bezig te zijn, vooral in evangelisatiewerk.

Na voor een korte periode predikant in Groningen te zijn geweest, begon het werk in Israël. Daar maakte het gezin de zesdaagse oorlog en de Jom

Kippoeroorlog mee. Over Nes Ammim vertelt hij, dat het eerst de bedoeling was, om een nederzetting voor christen-joden te stichten.

Ned. Dagblad

Wereldraad 6-3-93

De jaren dat Snoek bij de Wereldraad werkte, waren de zwaarste, vooral voor het gezin. Na de tweede periode keerden ze terug naar Nederland, waar hij weer gewoon predikant werd in Zeeland en later in Rotterdam als ziekenhuis-pastor. Na zijn emeritaat heeft hij nog een boek geschreven over de houding van de Nederlandse kerken in de oorlog.

We leren hem uit dit boek kennen als iemand die ruimdenkend is. Hij liet bij voorbeeld pater Jakob Willebrands (RK) uit Israël rustig voorgaan in de (syn.) Gereformeerde Kerk in Zeeland. En om kwesties als de vrouw in het ambt kon hij zich niet druk maken. Maar hij verzet zich wel tegen de twee wegenleer.

Hij steekt zijn mening over het vraagstuk van de Palestijnen ook niet onder stoelen of banken. De titel van het boek heeft daarmee te maken. Hoewel hij de veiligheid van Israël voorop stelt, vindt hij ook dat een rechtvaardige oplossing voor de Palestijnen niet uit kan blijven. Dit boek schetst zijdelings ook de ontwikkelingen in de (syn.) Gereformeerde Kerken. Het gedeelte over de oorlog en over het werk in Israël boeide me het meest.

N.a.v. Johan M. Snoek, Soms moet een mens kleur bekennen. Een terugblik op 70 jaar. Uitg. Kok Kampen, 1993; 283 blz., prijs f 43,50.

de Waarheidsvriend

11 maart 1993

Johan M. Snoek. 'Soms moet een mens kleur bekennen', een terugblik op 70 jaar, Kok Kampen 1992, 283 blz., f 43,50.

Het boek van ds. Johan M. Snoek herinnert me aan mijn eerste Israël-reis. Ruim twintig jaar geleden. Toen we met een kleine groep 'heilige land' lopers op een zondag een kerkdienst in de tuin van de Schotse kerk in Tiberias mochten houden. Zicht op de zee van Tiberias. Natuurlijk ging de preek over 'de storm op zee'. 'Wie is toch Deze...?' (Matth. 8 : 25).

Ds. Snoek. Gereformeerde emeritus predikant, is jarenlang verbonden geweest als evangelisatiepredikant aan die Schotse kerk in Tiberias. In genoemd boek heeft hij, allereerst voor zijn kinderen, maar ook voor ieder die belangstelling heeft voor zijn manier van christelijke presentie in Israël, vele ervaringen uit die periode uit zijn dagboek opgediept en aan de publiciteit prijsgegeven. Daar kunnen we hem dankbaar voor zijn.

Hij schrijft ook over zijn werk als hoofd van de sectie Kerk en het joodse volk van de Wereldraad van Kerken in Genève. Trouwens over zoveel meer. In feite is het een boek geworden waarin hij heel zijn leven overziet. Nooit los van Israël. De lezer vindt er een schat van informatie in, die helpen kan om zich een goed beeld te vormen van wat er zich theologisch afspeelt in de ontmoeting tussen kerk en jodendom en van de vele politieke problemen waarmee Israël kampt.

'Kan de kerk zich wel neerleggen bij het feit, dat Jezus, hoewel hij temidden van het joodse volk heeft geleefd en is gestorven, uitsluitend voor de kerk een rol speelt en niet voor de joden — niet als leraar, niet als rabbijn en niet als pro-

feet' (blz. 270)? Dat was een vraag van rabbijn E. van Voolen aan de synode van de Gereformeerde kerken in Nederland in 1986.

Het boek van ds. Snoek laat zien, dat het antwoord op deze uitdagende vraag niet bevestigend kan zijn. Tegelijk echter toont dit spannende boek ons de grote waarde van een werkelijk luisterend getuigen in de ontmoeting tussen jodendom en christendom. Juist omdat het 'tot niets leidt om de verschillen te verdoezelen' (blz. 174). 'De opvatting dat er twee verschillende wegen zijn — één voor joden en één voor christenen — en dat beide wegen en geloofsopvattingen gelijkwaardig zijn, vindt geen steun in het Nieuwe Testament. Paulus dacht daar kennelijk heel anders over (Rom. 3 : 21-24 en 9 : 1-3)' (blz. 271).

Snoek, J.M. Soms moet een mens kleur bekennen : een terugblik op zeventig jaar / Johan M. Snoek - Kampen : Kok, cop. 1992. - 283 p. ; 22 cm. - Met lit. opg. , reg. ISBN 90-242-6095-7

265.4 (1TW) /Autobiografie van een predikant (geb. 1920) van de Gereformeerde Kerken in Nederland. Zijn jeugd brengt hij door in Renkum, waar hij ook de meidagen van 1940 beleeft. Tijdens de oorlog wordt hij gewond in het verzet. Na een geloofscrisis die uitvoerig beschreven wordt, gaat hij op latere leeftijd theologie studeren. Hij wordt legerpredikant en later geestelijk verzorger van het Schotse Hospitaal in Tiberias (Israël). Hij leert daar het joodse leven van binnenuit kennen en maakt de Zesdaagse Oorlog (1967) mee. Hij raakt betrokken bij de stichting van een christelijke kibboets. In 1970 wordt hij stafid in Genève bij de Wereldraad van Kerken voor de contacten tussen de kerken en het Jodendom. Na nog enige tijd als pastor gewerkt te hebben, gaat hij in 1986 met emeritaat. Het boek is boeiend door de situaties waarin de auteur "kleur moest bekennen": zijn houding tegenover de Duitsers, het christelijk geloof en Israël. Deze helder geschreven autobiografie doet weldadig aan door de bescheidenheid van de auteur.

Dr. R.H. Bremmer.

bestelnummer	prijs	NBD-pr.	aantal	k.krtn	akkoord	opm.
93-12-345-0(V)	ga 43,50	38,26				

Soms moet een mens kleur bekennen

door Bea Polak

Johan Snoek, gereformeerd predikant in ruste, heeft een groot deel van zijn leven een dagboek bijgehouden. In 1992 heeft hij dit uitgewerkt, aangevuld en gepubliceerd onder de titel 'Soms moet een mens kleur bekennen'. Een dubbeltje kan vreemd rollen.

Geboren in 1920 in een gereformeerd gezin in Gorkum, groeit Johan (Jan) Snoek op temidden van gelijkgestemden. Soberheid is vanzelfsprekend en de kerk en de bijbel bepalen het dagelijks leven. „Het calvinisme,” aldus Snoek, „was in die tijd wereldvreemd.”

Als zijn vader op 34-jarige leeftijd overlijdt, blijft zijn moeder achter met drie kinderen. Snoek moet in de vierde klas van de HBS ten gevolge van de economische crisis van school af, hij moet gaan verdienen. Hij komt als bediende terecht in een manufacturenzaak.

Het is in de tijd dat de NSB in opkomst is. Ook Snoek bezoekt een vergadering, maar weet na afloop: „Eens, maar nooit weer.”

In 1938 volgt Snoek zijn moeder die inmiddels is verhuisd naar Renkum (Veluwe), waar ze een textielzaak drijft. Als de oorlog uitbreekt, zit hij midden in het strijdtoneel. De vijand lijkt in het begin menselijk. „De Duitse soldaten,” schrijft zijn zuster Rie die ook een dagboek bijhoudt, „blijken best mee te vallen en het zijn goede klanten.”

Zakelijk is het een gouden tijd. Alles wat wordt ingekocht, wordt ook verkocht. Het is vreemd om plotseiling geconfronteerd te worden met het feit dat in een periode waarin voor de joden niets anders dan neergang bestond, er voor anderen bijvoorbeeld sprake kon zijn van materiële vooruitgang.

Het verschil komt ook tot uiting in het dagboek van zuster Rie. Zij schrijft over alle dagelijkse gebeurtenissen, maar het eerste anderhalf jaar praktisch niets over het Duitse antisemitisme.

Overigens gaat zij samen met haar twee broers later in het verzet. Streng gereformeerden worstelen in die dagen met het geloofsvoorschrift

dat men het wettelijke gezag moet erkennen. Dat gezag was nu het Duitse. De Snoeken hebben er echter geen moeite mee deze regel te negeren.

Zijn de verzetsdaden van de kinderen Snoek in het begin wat kinderlijk, met de jaren worden ze zinniger. Het verzorgen van valse persoonsbewijzen, het onderbrengen van onderduikers, het verspreiden van het illegale blad Hou en Trouw, het behoort allemaal tot het dagelijkse werk.

Broer Wim wordt opgepakt en naar Duitsland gestuurd. Twee onderduikers plegen zelfmoord. Het gaat door merg en been als Snoek vertelt over de zusters Groen, ondergedoken in hun eigen dorp Renkum. Als de oorlog langer duurt dan verwacht, worden ze door de familie die ze in huis heeft genomen op straat gezet. In de nacht bellen ze aan bij bekenden, maar ze worden bij iedereen geweigerd. Uiteindelijk zien ze geen andere uitkomst dan zich samen in de Rijn te verdrinken.

Het proces van losmaken van de kerk - begonnen rond 1940 - zet door bij Snoek. Hoe kan God dit kwaad allemaal toelaten?

Als de oorlog voorbij is en er een vernieuwingsgolf door de kerken waart, voelt hij zich echter opnieuw betrokken bij wat er daar gebeurt, zozeer zelfs dat hij zich voorneemt

predikant te worden. Zijn gebrekkige schoolopleiding zit hem tegen. Toch zet hij door en zijn eerste standplaats wordt een klein dorp in Friesland. Als Snoek in 1957 de kans krijgt via Kerk en Israel in Tiberias benoemd te worden, verhuist hij - inmiddels met gezin - naar Israel.

Was zieltjes winnen vroeger een van de voornaamste taken van de zending, door de moderne Nederlandse predikanten wordt deze zienswijze niet meer gedeeld. Snoek: „Noch buiten, noch in Israel heb ik ooit een jood gedoopt, ofschoon ik dat wel gedaan zou hebben als zich een oprechte kandidaat had gemeld.” De jaren in Israel blijven ook later, als ze zich elders hebben gevestigd, een stempel op het gezin drukken.

Het boek geeft achtergrondinformatie over de contacten van de Wereldraad voor Kerken met Israel en met de joden en Palestijnen. 'Soms moet een mens kleur bekennen' is in een zeer nuchtere stijl - op het droge af - geschreven. Toch blijf je lezen, omdat het gaat over oprechte mensen die de geschiedenis soms op heel andere wijze ondergingen.

Johan M. Snoek: 'Soms moet een mens kleur bekennen'. Uitg. J.H. Kok, Kampen, 1992. Prijs fl. 43,50.

SOMS MOET EEN MENS KLEUR BEKENNEN, door Johan M. Snoek, uitg. J. H. Kok, Kampen 1992, 283 blz., prijs f 43,50.

Een boek, dat valt onder het genre van de autobiografie. De auteur, gereformeerd emeritus-predikant, hield vanaf 1938 een dagboek bij, dat hij in 1991 voor zijn kinderen uitwerkte tot een familieboek. Het manuscript daarvan lag ten grondslag aan het werk, dat nu het licht heeft gezien.

Na een korte tocht door de jeugdijaren, verschijnt al spoedig de crisistijd aan de horizon en het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog. Allerlei aspecten uit die periode komen aan de orde: ruilhandel, werk voor de ondergrondse, vervalsen van persoonsbewijzen, de slag bij Arnhem enz. Na aanvankelijke vervreemding van het geloof is er plots de zeer krachtige ervaring, dat God er is en dat Hij een Toevlucht en Sterkte is voor allen, die op Hem bouwen: „Aan het eind van die dag wist ik opeens: het is waar. In mijn dagboek staat: „God is our refuge en strength. Ik zal proberen mijn leven aan God toe te vertrouwen en Zijn wil te doen” (blz. 112). Dat geeft een wending aan het leven en resulteert uiteindelijk in een predikantschap op latere leeftijd.

Seref. Kleekblad 2 april 1993

Na tweeënhalf jaar in de eerste gemeente (Woldendorp, in Noord-Groningen) werkzaam te zijn geweest, vindt uitzending plaats naar Tiberias om daar namens de Geref. Kerken werkzaam te zijn in „The Church of Scotland Hospital”. Naast de pastorale zorg voor het personeel behoren ook de contacten met het joodse volk tot het takenpakket. Hier wordt o.a. de Zesdaagse oorlog meegemaakt. Dit predikantschap in Tiberias resulteert vervolgens in een benoeming tot secretaris van het „Committee on the Church and the Jewish People” (Comité voor de verhouding tussen de Kerk en het Joodse volk) van de Wereldraad van Kerken. Vijf jaren van intensieve internationale contacten, waarbij de lezer een blik ontvangt achter de schermen van de Wereldraad. Teruggekeerd in Nederland volgt nog een predikantschap in Oostvoorne en Tinte, terwijl de laatste jaren van het predikantschap in het teken staan van het pastoraat in twee verpleegtehuizen. Ook na zijn terugkeer in Nedeland blijft de auteur zich intensief bezig houden met de verhouding tussen de kerk en het joodse volk en is als zodanig mede verantwoordelijk voor de indertijd met veel protest omgeven ontmoeting tussen de Raad van Kerken en de PLO vertegenwoordiger in Den Haag.

Een boek, dat mede vanwege z'n beknoptheid en frisheid boeit van het begin tot het einde. De waarde ervan ligt m.i. vooral in twee dingen. Allereerst, dat het de lezer nogal wat doorkijkjes en achtergrondinformatie verschaft omtrent actuele politieke en kerkelijke zaken uit heden en verleden. In de tweede plaats bemerken we, hoe de levensgang van de auteur eigenlijk een weerspiegeling vormt van de theologische ontwikkeling in de Geref. Kerken, zoals deze na de Tweede Wereldoorlog gestalte heeft gekregen. Dan blijkt: uiteindelijk verwoordde de nieuwere theologie, wat al veel langer in hart en gedachte leefde. Vandaar ook, dat het in zo'n korte tijd zo verwoestend om zich heen kon grijpen. Al met al een leerzaam tijdsbeeld.

L.W.Chr.R.

jes), "Seksueel geweld te kijk gezet" (over een gemeentevond over het thema seksueel geweld); een lijst met literatuur; verschillende werkvormen om met het thema te werken. De map is te bestellen door f 17,70 over te maken op gironummer 659712 ten name van PSVG te Den Haag onder vermelding van "map SG".

Kleur bekennen. Ooit heb ik samen met Johan Snoek deel uitgemaakt van een oecumenische delegatie die een bezoek bracht aan de kerken van het Midden-Oosten. Dat was een boeiend gebeuren, vanwege de reis zelf natuurlijk, maar ook om het samen optrekken met Johan Snoek. Hij had een originele manier van omgaan met kerkleiders. Typerend voor zijn karakter: open, eerlijk en moedig op een volstrekt ontwapenende manier. Hij ging erop af alsof het gemeenteleden waren. Soms zat ik met mijn tenen krom, maar het liep altijd goed af. Johan Snoek heeft nu verslag gedaan van al zijn avonturen. Het gaat over kleur bekennen, zegt de titel van het boek. Dat heeft Johan Snoek gedaan, zijn hele leven lang. Hij doet bijvoorbeeld uit de doeken hoe hij als sympathisant van volk, land en staat van Israël ook de andere kant is gaan zien: het goed recht van het Palestijnse volk. Zo werd hij de man van de tweezijdige loyaliteit van de Raad van Kerken: pleitbezorger zowel van veiligheid voor Israël als van gerechtigheid voor de Palestijnen. Dat werd vlees en bloed in hem. En dat ervoer ik op onze reis. Het boek heb ik in één adem uitgelezen. Het is even openhartig en ontwapenend als hij zelf is. Een verhaal over een spannend en afwisselend leven. Ooit was hij functionaris bij de Wereldraad van Kerken. Daar ging hij op een heel vanzelfsprekende manier om met de groten van de aarde. Maar als hij terugblijkt, zegt hij dat de beste tijd van zijn leven de jaren waren dat hij in een verzorgingstehuis pastor was. Niet iedereen kan zich dat voorstellen, maar Johan Snoek kennend, weet ik dat hij dat echt meent, en dat hij vooral hierin kleur bekent. Het gaat hem om mensen. Dat is de kleur die hij bekent. "Soms moet een mens kleur bekennen", was de titel. Dat "soms" was bij Johan Snoek "vaak". Dat is het wat het verslag van zeventig jaar gedreven zijn zo'n spannend verhaal maakt. De Raad van Kerken kan zich geen betere advocaat wensen voor zijn zo vaak aangevochten dubbele loyaliteit. Het boek is te verkrijgen via de boekhandel.

W.R. van der Zee

over Bulletin feb. 1993

Kleur bekennen

Een drogisterij in Ede, najaar 1944. Van dat moment af zou het leven van de jonge Johan Snoek ingrijpend veranderen.

Het is onvoorstelbaar, zo'n situatie in Ede, najaar 1944: enkele honderden Britse paratroopers na de mislukte Slag om Arnhem ondergedoken in de wijde omgeving. In de drogisterij Het Gouden Kruis in Ede schuilt hun commandant, generaal Hackett. Hij hoort hoe de dames in de winkel enige Duitse militairen afschepen die kleding en dekens willen vorderen. De generaal schrijft in zijn overvloedige vrije tijd militaire overzichten voor een illegaal blaadje, Pro Patria, dat neef Johan Snoek achter de drogisterij samenstelt. Voorts helpt hij Johans tante Anna bij het vertalen van een Hollandse preek in het Engels. Die moet verspreid worden onder de ondergedoken para's. De preek gaat over psalm 46: God is ons een toevlucht en een sterkte ... enz. Johan mag hem stencillen op een oude machine, waarop je voor ieder velletje het raster opnieuw moet insmeren. Hij knoeit daar ook nog lelijk mee, want op een gegeven moment staan er een paar Engelse woorden onuitwisbaar op zijn bloes – die kan hij dus wel weggooien. Maar na al dat stuntelige gestencil is er wel wat met Johan gebeurd. 'Aan het eind van de dag wist ik opeens: het is waar. In mijn dagboek staat: 'Dinsdag 16 oktober. God is our refuge and our strength. Ik zal proberen mijn leven aan God toe te vertrouwen en zijn wil te doen'.

Bekering

Hier zitten we ongeveer in het centrum van Johan Snoeks memoires, zojuist uitgekomen. Ze waren oorspronkelijk bedoeld voor 'familieconsumptie' maar op aandrang van de uitgeverij zijn ze gepubliceerd. Titel: *Soms moet een mens kleur bekennen*.

De lezer vraagt zich even af of zo'n bekering wel zo verwonderlijk is voor een gereformeerde jongen uit die dagen. Ja, want hij had zojuist alles overboord gezet. Bedankt voor catechisatie, zelfs bedankt voor de hem dierbare jongelingsvereniging, die hem al zo ontzag dat hij geen bijbelse inleidingen meer hoefde maken. En tegen zijn moeder, toen die bezorgd vroeg hoe ze hem in deze toestand kon helpen, zei hij: 'door te zwijgen.'

Rug tegen de muur

Niet alleen 'bekering', maar ook verandering van inzicht en van houding onder de mensen, is een thematiek die in dit boek naar voren springt. Vijftien jaar na deze bekering, als hij dominee is in Tiberias, houdt Johan Snoek een inleiding in een serie 'Geloof en Wetenschap' in een

Johan Snoek: tevreden zuigeling

kibboets in Galilea. Zijn radicaal linkse joodse gehoor zet hem na afloop klem met allerlei zeer ter zake doende vragen en bezwaren. Met de rug tegen de muur zegt hij: 'Het zijn allemaal bezwaren en vragen die ik zelf eens gesteld heb en nog stel. Het verschil is: vroeger geloofde ik niet en nu wél'. En als zijn sceptische gehoor dan aandringt om te vertellen wanneer en waar, dan komt dat verhaal van die gammele stencilmachine en die met behulp van een generaal in het Engels overgezette preek over psalm 46. Hij voegt er de waarschuwing aan toe: 'Denk niet dat als je nu maar goed naar me luistert of psalm 46 leest dezelfde heilzame en verhelderende klap op je kop krijgt als ik eens ontving, want zo werkt het niet'.

Van de reactie der kibboetsniks lezen we helaas niets. Dat is het nadeel van na zoveel jaar bewerkte dagboekbladen. Juist over dit soort zaken mag je natuurlijk achteraf niets bijfantaseren; wat vaak maar al te grif gebeurt. Niets daarvan bij Johan Snoek. Hij heeft zich juist over zijn veelkleurige illegale jaren zozeer ingeperkt dat veel opgewekte nieuwsgierigheid niet echt wordt bevredigd. De calvinistische vermaning: alle roem is uitgesloten, drukt helaas toch een stempel om zijn verteltrant. In korte mededelingen uit zijn dagboek zitten soms halve

filmscenario's ingesloten. Je ziet hem bijvoorbeeld op 15 mei 1940 beledigd uit Utrecht komen aansjokken. Ze wilden hem namelijk niet hebben als vrijwilliger in de strijd tegen de Duitsers. Op de bekende klinkerweg over de Grebbeberg ziet hij de gesneuvelde soldaten liggen – dat geeft bij alle spijt toch te denken. En dan ligt daar even verderop ineens ook iemand uit zijn eigen dorp Renkum. Hij bukt zich haastig bij de man neer. 'Kennelijk was hij niet dood. Zwaar gewond dan misschien? Ook dat niet: hij lag daar rustig zijn roes uit te slapen.'

Absurde wendingen

Snoeks gevoel voor het gekke en bizarre – en zeker ook dat van zijn zus Rie, wier dagboek uit die tijd hij ook mocht plunderen – levert meer van dit soort komische of absurde wendingen op, alleen wordt het allemaal helaas zo terloops verteld.

Neem het verhaal van de telefonades die hij en zijn vrienden met de gelande Britten bij Renkum hadden om ze de posities van de door hen waargenomen Duitsers op te geven – een soort vrijwillige artillerie-waarneming. De Engelsen zaten bij een steenfabriek aan de rivier en bestreken met hun lichte geschut de straatweg

Heelsum-Oosterbeek. Een villabewoner aan de straatweg meldt aan Johan dat Duitse artilleristen zich in zijn voortuin proberen te nestelen voor een beschieting van de steenfabriek. Hij geeft dat prompt aan de Britten door en 'de Engelsen' reageerden blijkbaar alert. Drie minuten later belde onze zegsman tenminste opnieuw op: 'De Engelsen hebben mijn huis onder vuur genomen: alle ruiten zijn kapot; de Duitsers zitten nu in de tuin van mijn bureu.'

De vele fragmenten over het wel en wee van de manufacturenhandel van zijn moeder, die zijn broer en hij vlak voor de oorlog moesten runnen omdat de weduwe het alleen niet meer aankon, zijn niet altijd even belangwekkend, al geven ze wel een beeld van gereformeerde middenstanders in de crisistijd. Tegen de vijfde december hadden ze boven de winkel een Sinterklaas zitten waarheen de klanten na hun aankoop mochten opstijgen met hun kroost. Er kwam een mevrouw die haar enig kind naar de Sint opstuwde met het verzoek het jong eens flink de les te lezen. De Sint nam echter de vrouw apart en hield haar voor, dat zij er beter nog wat kinderen bij kon krijgen aangezien enige kinderen zo gauw bedorven werden. De heilige voegde er aan toe dat hij 'sprak uit de ervaring van een vader met acht kinderen Toen was het genoeg voor mevrouw Snoek, die hem toeriep in zijn rol te blijven.

Briljantjes

Ik zou nog meer van dit soort briljantjes tegen het licht kunnen houden, maar we moeten door naar het verhaal van Snoek op rijpere leeftijd, als hij na de oorlog als nog theologie heeft gestudeerd en via zijn predikantschap in Tiberias steeds meer bij de verhouding kerk-jodendom wordt bepaald. Hij is ook van 1970 tot 1975 secretaris van de Commission on the Church and the Jewish People van de Wereldraad van kerken. Hij spreekt dan vloeiend Ivriet en heeft inmiddels een boek uitgegeven getiteld *The Greybook* –

a collection of protests against antisemitism and the persecution of Jews, issued by non-Roman Catholic churches during Hitler's rule. Het werd een grijsboek omdat het noch een zwartboek noch een witboek kon worden. Ook de rooms-katholieke bisschoppen van Nederland werden in 1990 als inhaalmanoeuvre nog eens op dit punt doorgelicht. Snoeks conclusie dat zij summa summarum voor de joden meer op het spel hebben gezet dan de protestantse kerkleiders leidde toen nog tot een fikse discussie in HN.

Onderduikers

Zelf had Snoek in de oorlog als LO-medewerker eerst nog ruzie gemaakt met zijn nieuwe predikant Smeenk, toen deze twee joden bleek te hebben geplaatst op een adres dat hij voor andere onderduikers bestemd had. Toen bracht Smeenk hem tot nadenken met de opmerking dat gepakte onderduikers weliswaar een ongewisse toekomst in Duitsland tegemoet gingen, maar 'dat is niet zo erg als het lot der joden, want dat is verschrikkelijk'. Het was toen zomer 1943.

Via hun manufacturenzaak in Renkum werden ook bonkaarten aangeleverd en door de LKP doorgegeven aan de op hulp aan joden gerichte groepen en aan joden zelf. Ook de zo bekend geworden Ome Hannes van de familie Boogaard uit de Haarlemmermeer kwam er vaak.

Van zijn taak voor de Wereldraad, het bevorderen van de dialoog tussen joden en christenen, getuigt Snoek achteraf dat die eigenlijk zijn krachten te boven ging. Het conflict in het Midden-Oosten speelt er op alle bladzijden doorheen. Na alle moeite die het kostte om hoe dan ook joden en christenen uit het Midden-Oosten bij elkaar te krijgen, liep het gesprek al gauw op niets uit vanwege de diepe kloof. Ook in consultaties tussen westerse en oosterse christenen – zoals in Cartigny in januari 1974 – kwam het tot stevige aanvaringen tussen westerse theologen, zojuist bekeerd van de 'catechismus der verguizing' ten opzichte van

het jodendom en overtuigd van Israëls blijvende verkiezing, en hun oosterse partners die de universaliteit van het heil voor alle volken benadrukten en niets wilden weten van een speciale plaats voor het jodendom. Inplaats daarvan hamerden zij op de gerechtigheidsvraag.

Johan Snoek, die zijn predikantenloopbaan afsloot als pastor in bejaarden- en verpleeghuizen, schrijft: 'Het was merkwaardig dat – terwijl ik meer dan eens in de letterlijke zin van het woord wakker heb gelegen van de situatie in het Midden-Oosten – het dagelijks omgaan met ziekte en dood me nooit de slaap heeft ontroofd. Veeleer probeerde ik, als het Midden-Oosten weer eens de oorzaak van slapeloosheid was, mijn gedachten op het dagelijkse werk en de patiënten te concentreren. Wanneer dat eenmaal gelukt was, dan sliep ik gauw in als een tevreden zuigeling'. Snoek is al in de jaren zeventig kleur gaan bekennen door in krant artikelen steeds duidelijker voor de rechten der Palestijnen op te komen.

Nieuwe ontmoetingen

Juist nu er weer nieuwe ontmoetingen tussen vertegenwoordigers van Nederlandse kerken en van de Middle East Council of Churches op handen zijn, is het van belang van zijn ervaringen gebruik te maken. Dr. Ellen Flesseman-van Leer, die tijdens een van de vergaderingen in Libanon samen met Snoek enige Palestijnse vluchtelingenkampen bezocht, kwam in Cartigny tot deze uitspraak: 'Wij westerlingen doen er goed aan, een moratorium (uitstel) in acht te nemen wat betreft het uitdragen van onze opvattingen ten aanzien van het joodse volk. Want we kunnen nauwelijks verwachten dat onze medechristenen in het Midden-Oosten daarvoor openstaan, zolang zij aspecten van Israëls politiek ervaren als onrecht.'

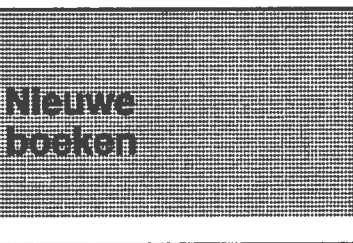
Henk Biersteker

Johan M. Snoek: Soms moet een mens kleur bekennen. Uitgave Kok.

'Doet U dan de voordeurlamp uit!'

Ds. Johan Snoek schrijft kleurig boek over 70 jaren van zijn leven

De officiële geschiedenis is één kant van de medaille, de beleving ervan is de andere kant. Een boeiend voorbeeld van dit laatste is het boek van Johan M. Snoek, getiteld 'Soms moet een mens kleur bekennen' (Een terugblik op 70 jaar). Vanaf 1938 hield de gereformeerde predikant een dagboek bij. Voor de periode 1938-1945 maakte hij tevens gebruik van het dagboek van zijn zus, Maria Snoek.

Door Gerrit Geerds

Voor een lezer die geboren is na de Tweede Wereldoorlog, komen in het eerste hoofdstuk (de eerste

twintig jaar) veel opa- en omaverhalen voor. We maken kennis met de vroeg weduwe geworden moeder van Johan Snoek. Ze slaagt er, samen met kinderen en familie, met moeite in om de manufactu- renzaak in Renkum rendabel te houden en op die manier het hoofd boven water te houden.

Rijden op de fiets vonden sommigen toen duivelswerk. Deze misvatting hield niet lang stand. "Veel langer heeft het geduurd eer het fietsen ook aan vrouwen en meisjes toegestaan was: menigeen vreesde dat de zedelijkheid daar ernstig door zou worden aangetast. Nog veel langer bleef de vraag of je op zondag fietsen mocht de gemoederen bezig houden".

De relaties tussen hervormden en gereformeerden waren verre van vriendschappelijk. "Eens nodigde moeder een Hervormde onderwijzeres uit om een avond bij haar op bezoek te komen. De invitatie werd aanvaard, maar: 'Doet U dan de voordeurlamp uit'."

Het hoofdstuk over de Tweede Wereldoorlog dwingt, ondanks het feit dat over dit onderwerp al zoveel gezegd is, respect af. Vooral vanwege de actieve betrokkenheid van Johan Snoek bij het verzet tegen de Duitsers. Hij zorg-

de ervoor dat onderduikers onderdak kregen. Dit ging lang niet altijd van een leien dakje. Zo schrok een getrouwde onderduiker er niet voor terug om in Renkum achter de meisjes aan te zitten. Als Snoek hem terecht wijst, krijgt hij de wind van voren. "Ik kan als ik wil erg gevaarlijk voor je worden en zorgen dat je een toontje lager gaat zingen", bedreigde de onderduiker hem. "Waarop ik taxeerde: nu moet het hard tegen hard; dus ik zei: 'Het is waar dat je me kunt verraden, maar ik moet je wel waarschuwen, want mijn vrienden zouden je weten te vinden en je zou het niet overleven'. Hij was geïntimideerd".

Geloof

Temidden van deze waanzinnige oorlog voltrok zich bij Johan Snoek een verwijdering van het geloof. "Allereerst zaten me de bekende theoretische vragen dwars. 'Hoe kan God het kwade toelaten, terwijl Hij toch almachtig is?' of 'Hij is niet almachtig, óf Hij is niet erg liefdevol'. Zo waren er nog een paar. Het jaarlijkse huisbezoek van twee ouderlingen aan ons gezin betekende een fel debat, met name over vragen als: is de bezetter onze wettige overheid, aan wie moeten we gehoorzamen?

De kerk - althans deze ouderlingen - liet ons bij deze vragen behoorlijk in de steek, vond ik. Eens heb ik tijdens een huisbezoek hardop gevloekt. De twee broeders lagen er wakker van; ik niet".

"Veel meer nog zat me de houding van sommige kerkleden dwars. Menigeen had wel de moed aan zwarte handel te doen en zich zo te verrijken, maar men was te bang om onderduikers in huis te nemen".

Toch vond Johan Snoek de weg terug naar God. Tijdens het copieëren van de liturgie voor een dienst voor Engelse militairen die ondergedoken zaten in Ede en omgeving, las hij de tekst voor de preek; Psalm 46: God is ons een toevlucht en een sterkte. "Een toevlucht: je kunt bij Hem schuilen en dan ben je veilig, wat er ook gebeurt (en er kán heel wat gebeuren aan verschrikkingen). Een sterkte: vanuit die bescherming en schuilplaats moet je dan wel aan de slag gaan, in dienst van God en je naaste. (...) Aan het eind van die dag wist ik opeens: het is waar. In mijn dagboek staat: 'God is our refuge and strenght. Ik zal proberen mijn leven aan God toe te vertrouwen en zijn wil te doen'."

Het lezen van die Psalm was natuurlijk niet het hele eieren eten. "Zo werkt het niet. Aan dat ene moment vooraf ging een proces waarin allerlei factoren een rol hebben gespeeld; bij mij bij voorbeeld de opmerking van oom Zwerus over mijn gehechtheid aan geld, én de verwoesting van ons bezit in Renkum. Toch ook een factor was: bij sommigen van mijn vrienden was iets van de kracht van het geloof te zien geweest".

Joden

Na de oorlog raakt ds. Johan Snoek rechtstreeks betrokken bij het gesprek tussen het Joodse volk en de kerken. Hij is ruim 11 jaar evangelisatiepredikant van de Schotse Kerk in Tiberias en vijf jaar hoofd van de Sectie Kerk en het Joodse Volk van de Wereldraad van Kerken in Genève. Zijn beste jaren noemt Snoek die jaren die hij als pastor doorbracht in de verpleegtehuizen Schiehoven te Schiebroek en De Veenweg te Hillegersberg.

Lezend in dit levensdocument kun je instemmen met de uitspraak waar ds. Snoek zijn boek mee besluit: "Mijn leven is niet altijd gemakkelijk, maar nooit saai".

Kleurig!
Johan M. Snoek, Soms moet een mens kleur bekennen, Kok Kampen, prijs: f 43,50.

Johan M. Snoek, *Soms moet een mens kleur bekennen. Een terugblik op 70 jaar*, Kok, Kampen, 283 blz., prijs f 43,50.

Een autobiografie van de emeritus predikant ds. Snoek (geb. 1920), die vanaf 1938 een dagboek bijhield, waarin hij laat zien hoe hij die periode beleefde. De ruim 11 jaar, welke hij als evangelisatiepredikant van de Schotse kerk in Tiberias werkte hebben een hele stempel op zijn leven gezet. Hij besluit zijn levensdocument met de woorden: 'Mijn leven is niet altijd gemakkelijk, maar nooit saai'.

Johan M. Snoek, **Soms moet een mens kleur bekennen**. Een terugblik op zeventig jaar; Kok-Kampen; 1992; prijs f 43,50.

Op verzoek van de uitgever heeft de gereformeerde predikant J.M. Snoek zijn levensverhaal geschreven. Ds. Snoek die in 1920 in Gorkum geboren werd, heeft in 1989 - na zijn emeritaat - een boek geschreven over de Nederlandse kerken en de joden in de periode 1940-1945. Ik herinner me gunstige besprekingen in verschillende weekbladen. In dat boek zet hij veel vraagtekens bij het kerkelijk verzet en de hulp aan joodse onderduikers. De oorlogsjaren heb-

ben aan deze zoon uit een middenstandsgeslacht zoveel indrukken meegegeven, dat hij besloot zich voortaan aan de verhouding van Kerk en Israël te wijden. Vanuit het gereformeerde milieu waarin hij werd opgevoed, was dat allerminst vanzelfsprekend. Hij zou in textiel gaan en daar zaken gaan doen. Hij werd lid van de toenmalige jongelingsvereniging. Daar heerste de gedachte, dat de joden eerst door zending Christus dienden te aanvaarden. Ook onder de gereformeerden was er sprake van joden-zending. Na een kortdurend predikantschap in Woldendorp trok Snoek, slecht voorbereid, vanuit de uitzendende Schotse kerk naar Tiberias. Met een geringe vooropleiding werd hij daar de figuur die

samensprekingen begon met joden en christenen in kibboetsiem. Gedurende de periode van zijn verblijf maakte hij de Zesdaagse Oorlog mee in 1967. Na een tienjarig verblijf in Israël werd hij bij de Wereldraad van Kerken te Genève gevraagd als secretaris van het comité voor de kerk en het joodse volk. Gezien zijn vooropleiding en het gepolitiseerde denken in de Wereldraad heeft hij deze periode niet als de meest vruchtbare in zijn leven ervaren. Als zijn beste levensperiode beschouwt hij de fase, dat hij als pastor verbonden was aan twee verpleeghuizen in de omgeving van Rotterdam. Snoek is binnen de gereformeerde kerken een omstreden figuur. Hij heeft de zaak van de Palestijnen

verdedigd bij verschillende consultaties. Maar tegelijk beschouwt hij het joodse volk als het volk van het verbond. Hij is de mening toegedaan, dat het joodse volk niet kan zonder Jezus. Op de vraag of Christus de joden nodig heeft, antwoordt hij ook positief. Hij is immers gekruisigd als koning der joden. Aan veel spanningen heeft deze predikant in zijn leven blootgestaan. Het boek is meer dan een autobiografie van een grootvader voor zijn kleinkinderen. Het geeft een onthullend beeld van het gereformeerde leven en denken in een bepaalde periode van de geschiedenis. Het hoort daarom in menig gereformeerde bibliotheek thuis.

H.B.

Woord en Dienst w&d 39 29-01-93

Boekaankondigingen

Johan M. Snoek, **Soms moet een mens kleur bekennen**. Een terugblik op 70 jaar. Kampen, Uitg. J.H. Kok 1992 (283 pag.). f 43,50

Johan Snoek (geb. 1920) vertelt in dit boek zijn levensgeschiedenis. Aanvankelijk was hij werkzaam in de textielhandel, maar na de oorlog, waarin hij actief was in het verzet, besloot hij predikant te worden. Van 1958-69 was hij als gereformeerd predikant verbonden aan de Schotse kerk van Tiberias en van 1970-1975 als stafid voor Joods-christelijke betrekkingen aan de Wereldraad van Kerken te Genève. Vooral de beschrijving van deze periode zal mensen die zich betrokken weten bij de vragen rond de verhouding van Kerk en Israël interesseren. Zeker in zijn eerste jaren in Israël had collega Snoek, zoals de meeste mensen in West-Europa geen oog voor de Palestijnse problematiek. Later is hij daar steeds meer gevoelig voor geworden getuige ook de titel van zijn boek.

Vooral de wijze waarop hij - na zijn terugkeer in Nederland - aandacht vroeg voor de rechten van de Palestijnen en ook bepaalde

Kerk en Israël 1992

stellingnames verwachtte van Deputaten voor Kerk en Israël, leidde tot spanningen over en weer. Hij onderschatte daarbij mijns inziens de broosheid van de verhouding tussen de Joodse gemeenschap en de kerken in Nederland. Het boek heeft geen literaire pretenties, maar het biedt wel een goede impressie van het leven van een oecumenisch ingestelde predikant.

J.G.K. Littoij

Boek RECENSIE

Een levensverhaal dat indruk maakt

Het boek werd mij aanbevolen. De prijs was een rib uit mijn lijf, maar soms moet men erop vertrouwen dat de prijs en de kwaliteit met elkaar overeenstemmen. Mijn vertrouwen liep niet uit op een teleurstelling. Wat mij zo boeide, was de meeslepende verteltrant van ds. Snoek, zijn wijsheid en inzicht en niet te vergeten zijn gevoel voor humor en zelf-relativering.

Het boek beschrijft zijn levensloop. De gebeurtenissen tijdens de Tweede Wereldoorlog, zijn persoonlijke betrokkenheid en zijn reflectie hierop.

Zijn verhaal over de manier hoe hij tot geloof kwam en het uiteindelijke gevolg: theologie studeren.

Zijn predikantschap, dat getuigde van betrokkenheid en verbondenheid met de kerk in Nederland en ver daarbuiten. Zijn pastorale training en werk in twee verpleeghuizen, waarin hij de meeste voldoening vond.

Je hebt oude mensen die oud zijn en oude mensen die jong blijven. Ds. J.M. Snoek hoort bij de laatste categorie.

mevr. kapitein Vibeke Krommenhoek-Schou Larsen

Soms moet een mens kleur bekennen

Ds. J.M. Snoek
Kok, Kampen
Prijs f 44,-

Strijdkreet 1 januari 1994

Autobiografie ds. Johan Snoek

Iemand die erop afgaat

Het is altijd boeiend om een (auto-)biografie te lezen. Zeker als het om iemand gaat die je kent – ds. Johan Snoek – en wiens levensgang je ook, al is het dan maar gedeeltelijk, wat meer van nabij hebt kunnen volgen. Vanaf het moment dat ik hem persoonlijk leerde kennen (1970), heeft het mij altijd zeer getroffen met welk een inzet, overtuiging en plezier hij zijn werk deed.

door A. WESSELS

Je komt soms mensen tegen die praten over hoe aardig het was wat ze in het verleden deden of hoe geweldig het zou zijn als dit of dat in de toekomst zouden kunnen gaan doen. Snoek sprak altijd over het heden, datgene wat hij bezig was te doen als het meest aardige wat er was en dat straalde hij dan ook uit.

Vier delen

De vier delen waaruit het boek bestaat handelen achtereenvolgens over zijn achtergrond – Gorkum – (kerkelijk vertegenwoordigt de familie van zijn ouders beide bloedgroepen van de Gereformeerde Kerken – afscheiding en doleantie) en het verder opgroeien in Renkum, waar zijn moeder een textielzaak 'dreef'. Het tweede deel gaat over de Tweede Wereldoorlog waarin hij tamelijk bescheiden zijn eigen actieve rol in het verzet beschrijft (dat had best

wat uitvoeriger gemogen!) In het derde deel horen wij hoe hij als nog staatsexamen doet teneinde theologie aan de VU te gaan studeren en over zijn eerste gemeente. Het vierde deel gaat over zijn werken voor Kerk en Israël zowel in de staat Israël zelf (Tiberias) als in Genève als bezetter van het bureau voor de verhouding met de joden vanwege de Wereldraad van kerken. In het laatste deel schrijft hij over zijn werk als predikant in Oostvoorne en Tinte en dat van predikant in twee verpleeghuizen ('de beste periode'). Zijn betrokkenheid (via o.a. de sectie Internationale zaken van de Raad van kerken en publicitaire activiteit) bij de verhouding joden en Palestijnen vormt een belangrijk onderdeel.

Kerk en Israël

De verhouding van de kerk tot het joodse volk en het jodendom heeft Snoek van jongs af aan bezig gehouden. In de oorlog

zette hij zich voor joden in, in Israël en in Genève werkte hij direct met en temidden van hen. Hij heeft zich verdiept in de vraag hoe de kerk heeft gesproken en heeft daar geen zwart-maar een 'grijsboek' over opgesteld (*The Grey Book*). Nog niet zolang geleden publiceerde hij een werk dat meer speciaal over de Nederlandse kerken en de joden in Nederland handelde.

Eén van misschien wel belangrijkste 'concerns' is voor hem geworden om zonder de onopgeefbare verbondenheid tot het joodse volk op te geven de rechten van de Palestijnen daarbij niet te vergeten. Hij heeft ertoe willen bijdragen (een wil dat nog steeds), dat jood en Palestijn elkaars gelaat mogen herkennen als dat van een medemens, "want dan zal de nacht voorbij zijn."

Het is een geweldig eerlijk – soms ook geestig – boek. Wij vernemen van zijn worstelen met het geloof en kerk. Hij tekent met grote oprechtheid de dilem-

Ds. J. Snoek heeft ertoe willen bijdragen dat jood en palestijn elkaars gelaat mogen herkennen. (foto: Damascuspoort in Jeruzalem WRK, Peter Williams)

ma's waar voor je als mens in je leven staat en niet alleen in de oorlog. Hij spaart zichzelf daarbij niet. Snoek is steeds iemand geweest – en is dat nog – die erop afgaat en inderdaad kleur bekend. In verband met Mordechai Vanunu; de Israëlische atoomtechnicus, die bijzonderheden over Israëls atoomwapens onthulde in een Engelse krant en daarvoor al jaren in een isoleercel gevangen zit, schrijft hij: "Een mens is niet machteloos, dat liet Vanunu zien. Toch voel ik me onmachtig, want wat kun je doen voor een man als Vanunu? Eens per maand stuur ik hem een prentbriefkaart. Het is mijn voornemen, dat vol te houden zo lang ik leef; en zo lang hij leeft en gevangen zit. Het is me niet bekend, of die prentbriefkaart hem bereikt. Zo ja, dan is het voor hem een teken dat hij niet vergeten wordt; maar ook indien niet, dan is zoiets niet zinloos. Want in ieder geval; helpt het mij, om hem niet te vergeten."

Misschien ligt het 'geheim' van Snoeks leven wel besloten in de tekst van de preek van ds. J. Blauw toen in de oorlog (en die zo bepalend voor hem werd). "God is ons een toevlucht en sterkte" (Psalm 46). Toen schreef hij in zijn dagboek: "God is our refuge and strength. Ik zal proberen mijn leven aan God toe te vertrouwen en zijn wil te doen."

Naar aanleiding van Johan M. Snoek, Soms moet een mens kleur bekennen; Een terugblik op 70 jaar. Kampen 1992

Johan M. Snoek:
„SOMS MOET EEN MENS
KLEUR BEKENNEN”.

Een terugblik op 70 jaar.

283 pag., f 43,50.

Uitg. Kok, Kampen 1992.

Hoe sympathiek het levensverhaal van ds. Snoek ook verteld wordt, ik vraag me af of we nu wel zitten te wachten op dit genre boekwerken. Het charmante is dat het gaat om het levensverhaal van mensen. Daar kun je van leren, je kunt de geest van de tijd waarin die mensen actief zijn geweest, proeven.

Is dat het geval met dit boek van Snoek? Persoonlijk vind ik dat het geschrevene waardevol is, zeker voor familie en vrienden.

den. Maar geeft het ook een goed beeld van de tijd? Hooguit schetst het een stukje Gereformeerde zede en cultuur uit de vooroorlogse en na-oorlogse jaren. Het is herkenbaar voor mensen uit de periode 1930 tot heden.

Ik mis echter een beschrijving en typering van de tijdgeest, het kenmerk van een cultuurperiode. Dat was ook de bedoeling van de auteur niet. Hij schreef een dagboek voor zijn intimi. Daar had het ook bij moeten blijven. Ik lees heel weinig over wat hem motiveerde om predikant te worden, terwijl het toch een geweldige prestatie is geweest om met zijn achtergrond de gehele theologiestudie te doen. Kortom, een sympathieke poging om een tijdbeeld te schetsen, maar het is teveel geworden een periode van ds. Snoek". Ik zit daar niet op te wachten. De lezer oordele zelf.

H. Menkveld, Winschoten.

Geref. Groninger Kerkhede 29-5-93

Ds. Johan Snoek weet wat kleur bekennen is

Wanneer je de schrijver van memoires persoonlijk kent, lees je z'n boek anders, in elk geval met meer belangstelling, dan anders het geval zou zijn. En wanneer je de auteur ook nog vriendschappelijke gevoelens toedraagt, ligt de partijdigheid in de beoordeling op de loer.

Dat moet je in rekening brengen wanneer je zo'n boek bespreekt. Is het ook voor „vreemden” interessant? De auteur, de gereformeerde emeritus-predikant Johan M. Snoek, had daar ook zelf z'n twijfels over; het manuscript was oorspronkelijk alleen voor de familie bestemd. Het is de uitgever geweest (Kok), die hem ertoe gebracht heeft het voor een breed lezerspubliek persklaar te maken.

Van het eerste hoofdstuk, 'De eerste twintig jaar', werd tweederde geschrappt. Wat mij betreft - in m'n rol als recensent - had de bekorting nog wel wat verder kunnen gaan. Dit hoofdstuk doet denken aan het begin van Lou de Jongs 'Herinneringen', waarin we ook met oom Zo en tante Zus in kennis worden gebracht, al interesseren die ons hoegenaamd niet. (Maar gelukkig bespaart Johan Snoek ons de beschrijving van z'n puberaal-erotische belevenissen. Z'n gereformeerde prudentie ten deze is me heel wat liever dan de brutaal aandoende openhartigheid die 's lands geschiedschrijver vermoedelijk op de divan van de psychiater heeft aangeleerd.)

Overzien we het boek als geheel, dan menen we dat het voor oudere geestverwanten (in de ruimste zin van het woord, want Snoek is een oecumenisch man) alleszins lezenswaard is. Dominee Snoek ziet terug op een boeiend leven - waar hij als zeventigjarige overigens nog midden-in staat - en brengt daar op een onopgesmukte, eenvoudige en integrale wijze verslag over uit. Van z'n tekortkomingen valt hij gemakkelijker te overtuigen dan van zijn verdiensten. Toch zijn die laatste niet gering. Johan Snoek beleefde niet alleen een boeiend stuk geschiedenis, maar maakte die zelf mee.

Kijkt hij terug, dan treft het hem dat een mens telkens weer voor keuzes staat. Kleur moet bekennen, zoals in de titel van het boek staat. Dat deed hij als jongeman in de oorlog toen hij de kant van het verzet koos. Hij vertelt er boeiend over, in het kader van de belevenissen van de familie. Kleur bekende Snoek ook na de oorlog, toen hij, via een omweg, voor God en de theologie koos. Daar was niets vanzelfsprekends bij. Kleur bekende hij voorts toen hij zich als dominee ging inzetten voor verbetering van de relatie tussen Kerk en Israël (= het joodse volk), eerst als predikant in Tiberias en later als staffunctionaris van de Wereldraad van Kerken in Genève. Hij deed het opnieuw - al zullen sommigen zeggen dat hij van kleur verschoot - toen het goed tot hem doordrong dat de stichting van de joodse staat met veel onrecht ten opzichte van de Palestijnen gepaard was gegaan. Het maakte hem in woord en geschrift een pleitbezorger voor de Palestijnse rechten, zonder dat dit overigens ten koste ging van zijn loyale betrokkenheid bij de staat Israël. Z'n kritiek op de Israëlische politiek maakte hem in eigen kring niet populairder. Daarin behoor je met het oog op de joods-christelijke betrekkingen terughoudender te zijn. „Tja”, zegt Snoek dan, „soms moet een mens kleur bekennen.”

Intussen bleef hij een pastoraal predikant, die achteraf zegt dat z'n laatste actieve jaren, als pastor in twee verpleeghuizen, de beste periode van z'n arbeidzame leven hebben gevormd. Die jaren waren het minst spectaculair; het is vooral de 'petite histoire' van de daarvoor liggende jaren die een bijdrage levert tot het beeld van de voorbije halve eeuw. De prijs van de eenvoudige paperback vind ik te hoog. v.d.M.

Johan M. Snoek: Soms moet een mens kleur bekennen. Een terugblik op 70 jaar. Uitgeversmaatschappij J. H. Kok BV, Kampen. Prijs f 43,50.

Soms moet een mens kleur bekennen

Op maandag 13 september jl. schudden voorzitter Arafat van de Palestijnse Bevrijdings Organisatie PLO en premier Rabin van Israël elkaar voor de tv-camera's de hand. Er ging een zucht door de rijen in Washington aanwezige hoogwaardigheidsbekleders. Wie had een paar weken eerder kunnen denken dat dit mogelijk zou zijn?

Johan Snoek heeft zijn boek *'Soms moet een mens kleur bekennen'* iets te vroeg geschreven, anders zou hij er zeker een passage over deze historische gebeurtenis in hebben opgenomen. Lange tijd is hij betrokken geweest bij het gesprek tussen het Joodse volk en de kerken en later ook bij het Palestijnse volk, eerst als predikant van de Schotse kerk in Tiberias, daarna als staf lid van de Wereldraad van Kerken in Genève en terug in Nederland onder andere als lid van de Sektie Internationale Zaken van de Raad van Kerken. Een belangrijk deel van het boek is dan ook daaraan gewijd. Het is boeiend al lezend de veranderingen mee te maken in de gevoelens van de auteur over het Joodse en het Palestijnse volk, al betreffen die veranderingen meer zijn houding ten opzichte van het laatste volk dan ten opzichte van het eerste.

Vanaf zijn periode in het verzet is hij zich scherp bewust gebleven van alle leed dat de Joden in de Tweede Wereldoorlog werd aangedaan. Zo staan twee Joodse vrouwen uit zijn woonplaats, die door wanhoop de dood werden ingedreven, hem nog helder voor de geest: 'De oudste, achter in de vijftig, had een rond gezicht; knap, grijs haar. De jongste zal achter in

de veertig geweest zijn; haar gezicht was ovaal. Het was voor iedereen te zien dat ze sterk aan elkaar gehecht waren.' Regelmatig komt in het boek het verlangen naar en het recht van de Joden in Israël op veiligheid aan de orde. Aanvankelijk gebruikt Snoek daarvoor argumenten die ten koste gaan van de Palestijnen: 'Dan hadden ze maar niet moeten vluchten; waarom worden ze niet geïntegreerd in de Arabische staten, die immers ruimte genoeg hebben? Israël kan zich

uit veiligheidsoverwegingen niet permitteren, hen terug te laten komen' enz. Later wordt dat anders.

De familie Snoek woonde in het huis van de Palestijnse predikant van de Arabische christenen in Tiberias, die in 1948 met zijn gemeente naar Beiroet vluchtte. Over zijn contacten met predikanten van de in Israël achtergebleven Arabische gemeenschap schrijft Snoek dat hij op goede voet met hen stond, maar jaren lang niet echt

naar hen heeft geluisterd als ze begonnen over hun grieven op politiek gebied.

Onrecht

Tijdens de zesdaagse oorlog in 1967 – waarbij de Westelijke Jordanoever, inclusief

Op 13 september schudden premier Rabin van Israël en PLO-leider Arafat elkaar de hand. Wie had een paar weken eerder kunnen denken dat dit mogelijk zou zijn?

Johan Snoek heeft zijn boek 'Soms moet een mens kleur bekennen' iets te vroeg geschreven. Anders zou hij zeker deze historische gebeurtenis erin hebben opgenomen: Peres ondertekent namens Israël de overeenkomst met de PLO. PLO-leider Arafat en anderen kijken toe.

ANP 1993/foto: EPA

Oost-Jeruzalem en ook de Golan-hoogte en Gaza door Israël worden veroverd – staat hij urenlang in de handen te klappen en te wuiven naar de Israëlische soldaten die in een onafzienbare colonne naar het noorden trekken, richting Syrië. Kort daarna vraagt een vertegenwoordiger van de Israëlische binnenlandse veiligheidsdienst hem met hen samen te werken. 'Ik ben bereid met u samen te werken, in die zin dat ik alles wat ik waarneem en wat een gevaar voor de veiligheid van Israël zou kunnen zijn, zal melden. Maar verder ga ik niet. Met actieve spionage houd ik me dus niet bezig, wel met passieve.'

Als dezelfde agent hem enige maanden later een tweede en laatste bezoek brengt en vraagt naar de stemming onder de Palestijnen, is zijn antwoord: 'Men is verbitterd.' Johan Snoek achtte het echter niet nodig de namen te noemen van Palestijnse collega's met wie hij die zomer vertrouwelijke gesprekken had gevoerd. Israël wordt door hen als bezettende macht ervaren. Aangrijpend is het gesprek met een bevriende Palestijnse predikant en zijn vrouw in Ramallah op de bezette Westelijke Jordaanoever. Na de zesdaagse oorlog

was hun houding geradicaliseerd: 'Dit onrecht kunnen we nooit aanvaarden; tienduizenden zijn – na de honderdduizenden in 1948 – opnieuw verjaagd van huis en grond; Israël verloochent zijn eigen profeten. De 'zesdaagse oorlog'? De oorlog is niet afgelopen en zal voortduren totdat dit onrecht hersteld is.' Eens had de auteur een hele morgen tegen deze predikant aangeprept over Romeinen 9-11: 'De Joden zijn nog steeds het volk van het verbond, en geliefden om der vaderen wil.' En nu nog steeds is Snoek daarvan overtuigd. Maar op dat moment in Ramallah konden zij alleen samen het Onze Vader bidden, want anders 'zouden we immers om heel verschillende dingen vragen'.

Na elf jaar Tiberias wordt de schrijver na een korte onderbreking in Nederland in 1970 secretaris van de 'Commissie voor de Kerk en het Joodse volk' van de Wereldraad van Kerken in Genève. In die functie bleef hij verbonden met het Joodse volk maar groeide ook zijn betrokkenheid bij het Palestijnse volk.

Zo beschrijft hij een ontmoeting met Israël Sjachak, hoogleraar aan de universiteit van Jeruzalem, die toen al opkwam voor de rechten van de Palestijnen. Op de vraag aan Sjachak of hij bereid was in het Israëlische leger te dienen kwam het antwoord: 'Jazeker, want we kunnen niets zonder leger en ik vervul dan ook mijn dienstplicht als reservist, zij het dat men mij gewoon soldaat heeft gemaakt. Ik sta achter het bestaansrecht van Israël, maar ik bestrijd maatregelen die ik immoreel en verderfelijkt acht.' (tegenover de Palestijnen.)

Belangrijke gebeurtenis

Zijn nieuwe functie brengt hem opnieuw naar Israël, waar hij oude Joodse en Palestijnse vrienden bezoekt. Elias Chacour, priester van de Arabische Grieks-Katholieke Kerk in Ibillin, neemt hem mee naar zijn geboortedorp Biram, dichtbij de Libanese grens. Hij schrijft daarover het volgende: 'De bewoners van Biram werden, evenals die van het naburige Ikrith, in 1948 door een Is-

raëlische commandant verzocht hun dorpen te evacueren, vanwege de op handen zijnde oorlogshandelingen. Hun werd schriftelijk beloofd, dat ze zouden mogen terugkeren. Dat is hun evenwel nooit toegestaan. Toen ze voor de Israëlische Hoge Raad hun recht zochten, heeft die hen in het gelijk gesteld, maar vervolgens heeft het leger de dorpjes kort daarna geheel met de grond gelijk gemaakt. Sinds jaren zijn de landerijen van Ikrith en Biram in het bezit van naburige kiboetsiem (...) Elias nodigde me uit om met hem de plaats van de ruïnes te bezoeken. Ik heb die uitnodiging geaccepteerd. Een groep van zijn vrienden hield de wacht in de kerk: het enige gebouw dat niet door het leger was opgeblazen. Men hield een gastenboek bij en daarin heb ik mijn naam en functie gezet. Soms moet een mens kleur bekennen.' Blijkbaar is dit een erg belangrijke gebeurtenis voor Johan Snoek geweest, want hieraan ontleent hij de titel van zijn boek. Belangrijker dan de ontmoeting in Bei-

Begin september uitten 100.000 mensen in Tel Aviv, tijdens de grootste vredes-demonstratie in Israël sinds de Libanese oorlog, hun steun aan de overeenkomst tussen Israël en de Palestijnen. De man links houdt een bord omhoog met de PLO-vlag en die van Israël.

ANP 1993/foto: EPA

roet, waarbij hij ontdekte dat Jasser Arafat kaal is, of het mislukken van een poging om in Taizé een geheime ontmoeting te beleggen tussen Joden uit Israël en Palestijnen die met de PLO verbonden waren?

Op zoek naar gerechtigheid

Enkele pagina's worden gewijd aan een conferentie van dertig (christen)theologen uit Oost en West over 'de Bijbel en het Midden-Oosten' in 1974 in Cartigny: 'Al gauw bleek dat er talrijke en diepgaande meningsverschillen waren, met name wat theologische begrippen als Verkiezing en Verbond betreft...'

Maar over het thema Gerechtigheid en Liefde kon toch wel iets gemeenschappelijks gezegd worden: 'Er kan geen gerechtigheid voor één partij in een geschil zijn en niet voor de andere. Er is geen gerechtigheid voor mij, als er niet ook gerechtigheid is voor mijn naaste' en: 'We zoeken gerechtigheid voor zowel het Palestijnse als het Joodse volk (...). De poging om het onrecht, de Joden in het verleden aangedaan, te herstellen heeft onrecht voor de Palestijnen tot gevolg gehad. Het is nu de plicht van alle partijen, te voorkomen dat er nieuw onrecht gepleegd wordt, hetzij jegens de Palestijnen, hetzij jegens de Joden (...). Echte gerechtigheid moet gelijk zijn, ze is gebaseerd op wederzijdse erken-

ning van identiteit en gelijkheid, en van vrijheid en zelfbeschikking voor beide partijen.'

Een jaar later komt men op een mede door Snoek in Londen georganiseerde conferentie van Joden en christenen samen tot onder andere de volgende verklaring: 'Aspecten van de situatie in het Midden-Oosten werden ook besproken en gezichtspunten werden uitgewisseld die het recht op nationale zelfbeschikking onderstrepten, voor het Joodse volk in Israël en voor het Palestijns Arabische volk. Ondanks verscheidenheid van inzichten gaven de deelnemers uiting aan hun hoop dat wederzijdse erkenning uiteindelijk tot stand gebracht zou kunnen worden, en zij spraken de wens uit tot dit resultaat bij te dragen.'

Hoe actueel op dit moment!

Van wens naar werkelijkheid

Na terugkeer in Nederland in 1975 is Johan Snoek zich blijven inzetten voor wederzijdse erkenning van het Palestijnse en het Joodse volk en voor een meer evenwichtige benadering in dit opzicht van de kerken.

Als lid van de Sektie Internationale Zaken van de Raad van Kerken in Nederland werkt hij mee aan een verklaring van 10 punten die in oktober 1979 door de Raad wordt aangenomen. Opnieuw spelen daarin veiligheid voor Israël en zelfbeschikking voor de Palestijnen een grote rol. De auteur wijst speciaal op het zesde punt: 'De uitweg uit de impasse dient gezocht te worden in de richting van een vergelijk tussen Israël en de Palestijnen. Om tot zulk een vergelijk te komen is het noodzakelijk dat zowel de PLO Israëls recht op een

staatkundig bestaan en veiligheid erkent als Israël het recht van de Palestijnen op zelfbeschikking en een staatkundig bestaan.'

De Raad van Kerken die eerder ontmoetingen had met de Israëlische ambassadeur gaat in 1983 ook het gesprek aan met de vertegenwoordiger van de Palestijnse Bevrijdingsorganisatie PLO. Dat wordt hem niet door iedereen in dank afgenomen. Maar de Raad was daarmee in het goede gezelschap van Joodse vredesbewegingen in Israël die, vaak met gevaar voor arrestatie, dat contact toch zochten. Meer over deze beweging valt te lezen in de nieuwsbrief van het Steuncomité Israëlische Vredesgroepen en Mensenrechtenorganisaties SIVMO te Amsterdam.

Graag wil ik nog wijzen op een citaat dat aangeeft wanneer – volgens de Joodse opvatting – de nacht is overgegaan in de dag:

'Hoe donker mag het wezen? Hoe licht moet het zijn? Men zei: 'Wanneer je het onderscheid kunt zien tussen een witte en een hemelsblauwe draad.'

Een ander zei: 'Wanneer je het gelaat van je medemens herkent, dán is de nacht voorbij!'

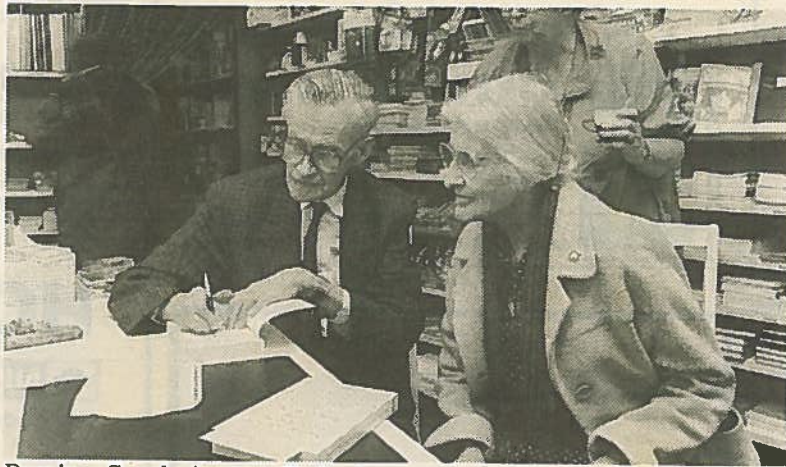
Wanneer Jood en Palestijn elkaars gelaat herkennen als dat van de medemens, dán zal de nacht voorbij zijn.' Maar dan moet een mens wel kleur bekennen. ■

'Soms moet een mens kleur bekennen – Een terugblik op 70 jaar.'

Johan M. Snoek
Kok Kampen, f 43,50.

Ir W.D. Filius is secretaris van de Midden-Oosten Sektie van het gereformeerde Centrum voor Zending en Werelddiakonaat.

Ds. Snoek ontvangt oude bekenden uit het verzet

Dominee Snoek signeert zijn boek

RENKUM - Veel mensen uit het voormalige verzet kwamen vrijdagavond j.l. naar boekhandelaar Rupp in de Dorpsstraat voor een ontmoeting met een vroegere medestrijder in het verzet te Renkum/Heelsum en omliggende plaatsen waar contacten mee werden onderhouden.

Ds. Snoek heeft kortgeleden een boek geschreven met als titel 'Soms moet een mens kleur bekennen'. In dit boek heel veel herinneringen uit de verzetstijd in beide dorpen. Het kwam uit zoals hij gehoopt had: Veel bekenden uit die tijd kwamen voor die ontmoeting, om een boek te kopen en door de schrijver te laten signeren.

Ds. Snoek gaf in de tussentijd wat impressies uit zijn boek weer en hij vertelde over enkele zaken uit die bange tijd, „toen men wel kleur moest bekennen”. Het begon met het weghalen van de klok uit de Hervormde kerk om die niet in handen van de Duitsers te laten vallen en dat liep uit op werkelijk verzet tegen de vreemde overheersing. De schrijver heeft in zijn boek veel namen genoemd, maar er waren er veel meer, die niet genoemd zijn.

Hij dacht hierbij o.a. aan mensen als M. Peelen, G. Hulsteijn, G. Lourens, D. Goedhart, Jan Brandsma en de koerier van Johan Snoek, Joep Martens, die deze avond ook aanwezig was. En dan namen van verzetsmensen uit

Heelsum als D. Heijkamp, Joh. Crum, Th. Geurtsen en dhr. Stroes uit Oosterbeek. „Allen mensen van de Gereformeerde zuil”, aldus ds. Snoek, „maar daarnaast ook namen uit de voormalige SDAP, waar men bijzonder vruchtbaar mee kon samenwerken zoals de heren Middendorp en Kranen”. Namen die volgens de schrijver van het boek met ere genoemd mogen worden en hij verheelde zich niet dat hij mensen heeft vergeten te noemen.

Sprekende over de titel van het boek, zei ds. Snoek, dat we ook nu nog kleur moeten durven bekennen en hij denkt daarbij aan de strijd tussen Joden en Palestijnen, een strijd die hij ook zelf heeft meegemaakt toen hij Israël als predikant werkzaam was. Hij denkt daarbij ook aan zijn werkzaamheden gedurende de zesdaagse oorlog in 1967 en de Jom Kipoeroorlog in 1976. „Het blijft een uitdaging om voor een standpunt uit te komen”, aldus de predikant-schrijver.

Ds. Snoek kreeg heel wat boeken te signeren en merkte later in een telefonisch gesprek op, dat het hem heel goed heeft gedaan om in Renkum (zijn vroegere woonplaats) zoveel oude bekenden uit de verzetsperiode te hebben ontmoet.

Mevr. Scheffer en haar medewerkers zorgden tussen de normale verkoop door voor een kopje koffie voor de bijzondere gasten van deze avond.

Geref. Werkblad
drenthe. Overijssel
23-1-1993

Johan M. Snoek: „Soms moet een mens kleur bekennen”. Deze gereformeerde dienaar des Woords was ruim 11 jaar predikant te Tiberias en werkte vervolgens 5 jaar als hoofd van de Sectie Kerk en het Joodse volk van de Wereldraad van Kerken (Genève). Ook in Nederland deed hij predikantswerk. Dit boeiende boek is een uitwerking van een sinds 1938 bijgehouden dagboek. Op blz. 271 vinden we de volgende belangrijke passage: „Toch vindt men mijns inziens voor de opvatting dat er twee verschillende wegen zijn - één voor joden en één voor christenen - en dat beide wegen en geloofsopvattingen gelijkwaardig zijn, geen steun in het Nieuwe Testament. Paulus dacht daar kennelijk heel anders over (zie Romeinen 3:21-24 en 9:1-3). Het is overigens waar, dat er in de kerk eeuwenlang een „catechese der verguizing” ten aanzien van het joodse volk en het jodendom is geweest. Correctie hierop was - en is nog steeds - nodig, maar dan niet volgens de „tweewegenopvatting”. Prijs: f 43,50; 283 bladzijden.

„Hoogenlaag” 21 April '93